

فیض احمد فیض اک اُچ کوٹی ناہر

ABSTRACT

Sialkot, rich in culture and literature, is not only adorned with a history of conflicts and battles but also brimming with revolutionary thoughts and resistance sentiments. In this vibrant tapestry, Faiz Ahmad Faiz, a modern poet, writer, journalist, and historian, holds a significant place as a crucial voice of resistance against the prevailing system. Undoubtedly, he was a prominent leader of the progressive movement who fearlessly represented the interests of the oppressed classes with great courage.

This research article presents Faiz Ahmad Faiz's Punjabi poems, previously published in various books, as a testament to his contribution to Punjabi literature. An effort has been made to showcase the poet in the context of Punjabi literary traditions, emphasizing his overall impact and unique aspect of resistance thinking. Although some of his verses are well-known, many people are unaware of the depth of his expression in Punjabi.

The article not only introduces Faiz Ahmad Faiz as a Punjabi literary figure but also aims to highlight his complete works with proper references. The foundation of the article is based on the examination of Faiz's Punjabi

poetry, revealing his profound influence and distinctive perspective on resistance. While some of his verses are popularly known, this article endeavors to bring forth the entirety of his Punjabi poetic expression, allowing readers to appreciate it within the broader tradition of Punjabi literature.

تاریخی حوالے نال ویکھیا جائے تے سیالکوٹ اک اجیہی تاریخی بستی اے جیہدا کھوج کھرا ہزاراں سالوں توں ملدا اے۔ راجا برہم پرکاش دا دور 800 قبل مسیح بن دا اے۔ (1) علمی حوالے نال ویکھیا جائے تے مغلاں دے دور وچ وی اتھے دوجے مکالم چوں پڑھیا آندے رہے۔ ملا عبدالحکیم سیالکوٹی، حافظ برخوردار تے سید جماعت علی شاہ محدث دہلوی ورگے عالم اتھے علم دا نور ونڈ دے رہے نیں۔ ادبی حوالے نال وی ایہہ مجہ بڑی اُچپتا رکھدی اے۔ فارسی، عربی، انگریزی تے اردو ادب دے کئی وڈے شاعر پیدا ہندے رہے نیں۔ اردو تے فارسی ادب وچ ڈاکٹر علامہ اقبال ورگے اکو ای انقلابی شاعر دا ناں کافی اے۔ ایس علاقے وچ فارسی ادب دے حوالے نال میرا تحقیقی مضمون پیغام آشنا اسلام آباد وچ چھپ چکیا اے جدوں کہ پنجابی تے اردو دے ساٹھے شاعراں بارے میرا مضمون ”چراغ“ دے دوجے اڈیشن لئی چنیا جا چکیا اے۔

پنجابی ادب دے حوالے نال قدامت دی گل ہووے تے پہلے شاعر پورن بھگت نیں۔ ایہہ راجہ سالباہن دے پتر سن۔ ایہناں دی پنجابی شاعری دا نمونہ ”داستان پنجابی زبان و ادب“ وچ موجود اے۔ (2) صاحب کتاب ڈاکٹر سید اختر جعفری ہوراں ایہناں دا جنم ورھا 970ء دیا اے جدوں کہ راجہ سالباہن دا دور سرزمین سیالکوٹ وچ ”56 سال قبل مسیح“ (3) لکھیا ملدا اے۔ ایہناں توں بعد ستارہویں صدی عیسوی وچ اتھے حافظ برخوردار رانجھا ہوراں چٹی شیخاں سیالکوٹ وچ ڈیرہ لایا۔ (4) مطلب سیالکوٹ وچ پنجابی ادب دی تاریخ بڑی پرانی تے کھلری ہوئی اے۔ سیالکوٹ دیاں نویاں حدان وچ میری تحقیق دے مطابق ساڈھے چار سوتوں ودھ پنجابی شاعر تے نثر نگار ہو چکے نیں۔ میری نویں کتاب ”پنجابی ادب دی روایت سیالکوٹ وچ“ وچ 453 پنجابی شاعراں تے نثر نگاراں دا ذکر موجود اے۔ اردو ادب دے حوالے نال جے ماضی قریب دی گل کہتی جائے تے امجد اسلام امجد تے فیض احمد فیض ورگے اُچ کوٹی شاعراں دا وجود ایس جوہ دا مان تے تران اے۔ امجد اسلام امجد تے ایسے سال 9 فروری نوں فوت ہوئے نیں اللہ تعالیٰ اوہناں نوں جنت الفردوس وچ جگہ دیوے۔ آمین

ہتھلے لیکھ وچ اسیں اردو دے عظیم شاعر، انگریزی دے مشہور انشاء پرداز تے مدیر، صحافی تے ادیب فیض احمد فیض ہوراں دی پنجابی شاعری دا ذکر کراں گے۔ فیض احمد فیض 1910ء وچ سلطان احمد خان ایڈووکیٹ تے سلطان فاطمہ دے گھر کالا قادر خان نارووال وچ پیدا ہوئے۔ مڈھلی پڑھائی پنڈ وچوں کیتی تے قرآن پاک وی حفظ کیتا۔ 1921ء وچ چوتھی وچ داخل ہوئے، 1927ء وچ دس کیتیاں، 1929ء وچ انٹر تے 1931ء وچ بی اے کیتا۔ 1934ء وچ ایم اے عربی فرسٹ ڈویژن نال پاس کیتا۔ 1935ء وچ ایم اے اوکالج امرتسر وچ انگریزی دے لیکچرار لگے۔ ایہناں 1942ء وچ ایہہ نوکری چھڈی تے پاک فوج دے محکمہ اطلاعات عامہ وچ کیپٹن دے طور تے کمیشن لیا۔ لیفٹیننٹ کرنل بن کے پاک فوج وی چھڈ دتی۔ ایس توں بعد ایہناں صحافت دا میدان چُنیا۔ ڈیلی پاکستان ٹائمز، روزنامہ امروز تے ہفت روزہ لیل و نہار دے مدیر رہے۔ فوج وچ آن توں پہلاں ماہنامہ ادب لطیف دے مدیر وی رہ چکے سن۔ پہلاں سیفٹی ایکٹ دے تحت گرفتار ہوئے تے راولپنڈی سازش کیس وچ وی چار سال توں ودھ قید کئی۔ پاکستان آرٹس کونسل لاہور دے سیکرٹری وی رہے۔ 1962ء وچ لندن گئے تے ایسے سال ایہناں نوں روس دا مشہور ترین لینن ایوارڈ دتا گیا۔ ایس توں بعد سر عبداللہ ہارون کالج دے پرنسپل مقرر ہوئے، 1967ء وچ ایس ذمہ داری توں وی سبکدوش ہو گئے۔ بعد وچ تنظیم آزادی فلسطین دے ترجمان رسالے LOTAS دے ایڈیٹر بنے۔ کجھ چر فلمی صنعت نال وی جڑے رہے۔ 74 سال دی عمر وچ 20 نومبر 1984ء نوں چلانا کر گئے۔ (5) عالمی پدھر دے اردو شاعر شمار ہندے نیں۔ پاکستان ٹائمز ورگے اخبار دے مدیر اعلیٰ وی رہے۔ اوہناں ترقی پسند شاعر تے ادیب دے طور تے بڑی نامنا کھٹی۔ اردو شاعراں دی پہلی صف وچ کھلوتے ہوئے نیں۔ مدھولے ہوئے طبقیات دی گل کرن والے ایس شاعر دی مہانتا چڑھدے سورج وانگ روشن اے۔ ہر نویں دن نال ایہدے وچ وادھا ہو رہیا اے۔

اردو ادب تے انگریزی صحافت دے نال نال ایہناں پنجابی ادب دی سیوہ وی کیتی۔ ایہناں دی پنجابی شاعری پڑھ کے ثابت ہو جاندا اے پئی اک شاعر تے ادیب جدوں اپنی مادری زبان وچ گل کر دا اے تے اوہ بڑی رواں، سوادلی تے تکھی بن جاندی اے۔ ماں بولی وچ دل دی گل کرن لگیاں سوکھ محسوس ہندی اے تے سُنن والیاں نوں سمجھ وی چنگی آندی اے۔

فیض احمد فیض ہوراں اردو ادب نوں ”نقش فریادی“، ”دستِ صبا“، ”زنداد نامہ“، ”دستِ تر سنگ“، ”سر وادی سینا“، ”شامِ شہریاراں“، ”مرے دل مرے مسافر“، ”صلیبیں

مرے در پیچے کی،،، ”میزان“،،، ”متاح لوح و قلم“،،، ”غبارِ ایام“ ورگے ہمیشہ زندہ رہن والے شعری مجموعے دان کیجے۔ ہن تے ایہناں دا زیادہ تر کلام اک ای جلد "نسخہ ہائے وفا" وچ مل جاند اے۔ ایہناں نال پیار کرن والے تقریباً سارے جان دے نیں پئی ایہناں اپنی مادری زبان پنجابی وچ وی شاعری کیتی پر کئی کو کیتی ایہدے بارے گھٹ لوک جان دے نیں۔ ایہ کلام مقدار وچ تے گھٹ اے پر معیار دے حوالے سے قابل تقلید اے۔ ایہناں دی اک نظم تے اپنی مشہور ہوئی پئی ماں بولی پنجابی توں بہت دور ہو چکے لوکاں دی زبان اُتے وی جاری ہو جاندی اے۔ پوری نظم ناہری تے روایت نوں توڑ کے کجھ نواں کرن دا سدا بن کے سامنے آندی اے۔ اوہناں سبھ توں ودھ استحصال دا شکار طبقہ یعنی کسان، ہاری، راہک، واہی وان تے کھیت مزدور دی گل کیتی اے جنہوں کدی وی مان نہیں ملیا، اوہدیاں کوششاں دی تعریف نہیں کیتی گئی تے اوہنوں چٹ کپڑیے طبقے وچ بن دی تھان نہیں دتی گئی۔ فیض احمد فیض ہوراں استحصالی قوتاں دے خلاف واہی واناں نوں اُٹھ کھلون دا سنبھا دتا اے۔ اک مٹھ ہون سدا دتا اے تے اپنا حق لین لئی آخری حد تک جان لئی پریریا اے۔ ”ربا سچیا“ پوری نظم نیٹ تے پئی ہوئی اے، سوکھی لہج جاندی اے۔ اتھے ایس نظم صرف اک بند پیش اے:

ربا سچیا توں تے آکھیا سی
جا اوئے بندیا جگ دا شاہ ہیں توں
ساڈیاں نعمتاں تیریاں دولتاں نیں
ساڈا نیب تے عالیجاہ ہیں توں
ایس لارے تے ٹور کد چچھیا ای
کیہہ ایس نمائے تے بیتیاں نیں
کدی سار وی لئی او رت سائیاں
تیرے شاہ نال جگ کیہ کیتیاں نیں

چنگا شاہ بنایا ای رت سائیاں

پولے کھاندیاں وار نہ آدندی اے (6)

ایس نظم وچ شاعر نے ذاتی گل نہیں کیتی سگوں اک مدھولے ہوئے طبقے دی گل کیتی اے۔ اوہناں ساریاں مزدوراں، راہکاں، نکلے زمینداراں تے مہاتراں دی گل کیتی اے جیہناں دی محنت، مشقت تے جان ماری اُتے دو جے موجاں مان دے نیں۔ اج دا واہی وان ای وکھ

لوو۔ چوی سوتوں مونجی ویچ کے سولوں ہزار توں توڑا چول خرید رہیا اے۔ ایس نظم دا آخری بندالبتہ بلونا دین والا اے۔ رب نال شکوہ اے تے اوہدی ہوند اُتے سوالیہ نشان بن کے ساہمنے آندا اے۔ ایہنوں کجھ نقاد رب دا انکار وی کہندے نیں پر ایہہ گل ٹھیک نہیں۔ پوری نظم ویچ کتے وی رب دی ہوند نوں چیلنج نہیں کیتا گیا۔ ایہہ انداز اوس بندے دا اے جیہنوں رب تعالیٰ نال بڑی بے تکلفی اے، بندہ رب نال دل دیاں گلاں وی کری جا رہیا اے تے اخیر اُتے ایہہ وی کہہ جاندا اے جے توں میرے کم نہیں آنا تے فیر میں کتھے جاواں۔ کہیا جا سکدا اے جے ایہہ اوس بندے دا لاڈ اے جیہدیاں ان گنت دعاواں پوریاں ہندیاں نظر نہیں آ رہیاں ہوں۔

پنجابی زبان فیض صاحب دی مادری زبان سی۔ اوہناں ساری عمر اردو ویچ شاعری کیتی پر اپنی ماں بولی پنجابی نوں وی چیتے رکھیا۔ میرے علم دے مطابق ایہناں پنجابی ویچ ست نظماں لکھیاں جیہناں ویچ اک قطعہ وی شامل اے۔ چار نظماں تے اک قطعہ ”شام شہر یاراں“ ویچ تے دو نظماں ”مرے دل مرے مسافر“ ویچ چھپیاں نیں۔ ایہناں دوواں کتاباں توں اک گل تے ایہہ ثابت ہندی اے پئی اپنے اردو کلام دے مجموعے ویچ مادری زبان پنجابی دا کلام شامل کرن دی روایت پیڈی اے تے ایہنوں فیض احمد فیض ورگے اُچ کوٹی شاعراں وی نبھایا اے۔ ایس لئی اج وی ایہہ طریقہ اُچ ای قابل عمل اے جنج کجھ دہاکے پہلاں سی۔ دوجی گل ایہہ پتا چل دی اے پئی بندہ شاعری بھاویں جیہدی مرضی زبان ویچ کرے یا علمی تے ادبی نثر جیہڑے مرضی مضمون یا زبان ویچ لکھے پر اپنی مادری زبان نوں وی یاد رکھے۔ پنجابی زبان نال اپنا تعلق دس دیاں فیض احمد فیض ہوراں اک واری اپنے اک ٹی وی انٹرویو ویچ دسیا سی:

”آساں گلبرگاں، تے ماڈل ٹاڈناں ویچ رہن والے پنجابی کیویں

لکھ سکدے ساں۔ پنجابی لکھن لئی لوکاں ویچ جانا پیندا اے۔ اوہناں

دیاں آساں پیاساں دا ساٹھی بننا پیندا اے۔ جیوں شاہ حسین، بلھے شاہ

تے وارث شاہ لوکاں ویچ رہے تے اوہناں دیاں آساں پیاساں دا

ساٹھی بنے۔ آساں پنجابی ویچ کیویں لکھ سکدے ساں“۔ (7)

ایس اقتباس توں پتہ لگدا اے جے اوہناں اپنے پنجابی ویچ نہ لکھن دا جواز پیش کیتا اے۔ اج ساڈے پنڈاں تے شہراں دے ان گنت لوک ایہہ جواز اپنے ولوں پیش کر سکدے نیں پر حقیقی گل ایہہ وے پئی اپنی شناخت، رہتل مطلب ثقافت تے ہوند نوں بھُل جانا وڈے گھائے والی گل اے۔ زبان اک اجیہا دُھرا (مرکز) اے جیہدے دوالے قومی شناخت تے ثقافت دا کھلار اک رہتل دی شکل ویچ نکھر دا اے تے اک مٹھ ہندا اے۔ ایس لئی مادری زبان

نوں کدی وی نہیں بھلنا چاہی دا۔ پنجابی وچ شاعری کردیاں فیض احمد فیض ہوراں دے لہجے وچ اپنے نال روہڑے کے لے جان والی اک روانی آجاندی سی۔ اوہناں ہجر، فراق تے جبرنوں اُستادانہ ڈھنگ نال اک مک کیتا اے۔ معشوق نے ہمیشہ عاشق دا استحصال کیتا اے۔ عاشق بھاریں مرد ہووے تے بھاریں عورت، معشوق دیاں نک نال کیراں کڈھا چھڈ دا اے۔ فیض احمد فیض ہوراں وی اپنے محبوب لئی بڑا کجھ کیتا پر اوہناں دی سدھر فیرو پوری نہ ہو سکی:

تیرے قول تے اساں وساہ کر کے

جھانجراں وانگ، زنجیراں چھنکائیاں نیں

کدی پیریں بیڑیاں چائیاں نیں

کدی کتیں مندریاں پائیاں نیں (8)

ایس نظم وچ وچھڑے سخن دی جدائی دا دکھ بیان کیتا گیا اے پر ایہدے وچ گوڑا گھٹ کرنا، مٹھوے بول، قول تے وساہ کرنا، جھانجراں زنجیراں وانگ چھنکانا، کاگ سدنا، اُلاہے لاہنا، بسم اللہ آکھنا تے اوڑک توڑ نبھانا ورگیاں ترکیباں ورت کے شاعر نے اک مان جوگ کم کر چھڈیا اے۔ ”کتیں مندریاں پان نوں“ ورت کے دھید ورا نچھا ساڈے سامنے لیا کھلار یا اے تے ”پٹ دا ماس“ کہہ کے مہینوال ورگے دلیر عاشق دا چیتا وی کروا چھڈیا سو۔ فیض احمد فیض ہوریں پردیس دی زندگی دیاں گھاٹاں "وے پردیسا" وچ بڑے بھرویں طریقے نال دس دے نیں۔ ایس حوالے نال میرا وی مشاہدہ بڑا تکلیف دین والا اے۔ باہر کم کرن والے منڈے چھٹی آندے نیں، ویاہ کر دے نیں تے مہینے ڈیڑھ پچھوں باہر تر جاندے نیں۔ اوپرے تھاں نویں ووہٹی کج گزارہ کر دی اے، کج محتاجی دی زندگی گزار دی اے تے نکلیاں نکلیاں گلاں لئی دو جیاں دے مونہاں ول ویکھدی اے۔ سال دو سال بعد مہینے پندرہ دن دا ساتھ، فیر دو دو تن تن بچے، ایہناں بچیاں نوں بغیر محرم دے سنبھالنا کنا اوکھا اے، ایہدا اندازہ ایڈا سوکھائیں۔ پردیسی آپ وی بڑی تکلیف وچ رہندے نیں۔ فیض احمد فیض ہوراں نے ”گیت“ دے عنوان پٹھ اک لمی نظم لکھی اے جہدے وچ ایس موضوع تے بڑا کھل کے لکھیا اے تے پردیسیاں دے تے اوہناں دے گھر والیاں دے مسئلیاں تے چانن پایا اے۔ ایس نظم دے اک بند مضمون اے۔ ترکالاں وپلے وی مینوں تیری اڈیک رہندی اے تے سویرنوں وی میں اڈیکنی آں، توں کہو میں آخری ساہ تک اڈیکدی رہ سکنی آں، میرے آل والے دے وسنیکاں دے گھراں وچ دیوے روشن نیں، اللہ میاں مرے گھر وچ وچ چانن گھل چھڈ، دنیا وس دی پئی اے، میں وی وسنا چاہنی آں۔ مینوں تیرا پتہ تھوہ کتوں نہیں لگ دا پیا۔ ایہ نظم (9) ہجر تے وچھوڑے دے منہ زور

جذبیان دی ترجمان اے۔

اوہ اپنی اک ہور نظم " ایک نغمہ (تارکینِ وطن کے لیے)" وچ دس دے میں پئی پردیس دی ساری نالوں دیس وچ ادھی وی لھدی رہوے تے چنگی اے۔ نویاں ویاہیاں نوہناں دھیاں دے جوان جذبیان دے استحصال دی اک شکل لاڑے دا لاڑی نوں چھڈ کے مہییاں تے سالاں لئی پردیس ٹر جان والا رجحان اے۔ کمائی یا بہتی کمائی لئی منڈے ارج کر دے نیں۔ استحصال تے دونوں دا ہندا اے پر ایہدا اصل ذمہ دار معاشرہ اے جہدے وچ تھوڑے تے صبر، قناعت پسندی تے رکھی سکی کھا کے خوش رہن والی عادت گھٹ ہو گئی اے۔ جہدی وجہ نال ماواں، دھیاں، ویاہیاں اُچھ کر کے نویاں ویاہیاں اپنے استحصال اُتے روندیاں کر لاندیاں تے ہاڑے پاندیاں حیاتی گزار چھڈ دیاں نیں۔ ایس نظم وچوں اک وگی پیش اے:

چرنے اوہلے روون ٹیاراں

ہاڑاں کردیاں سنجیاں راسیں

ٹک رہو تھائیں او یار (10)

فیض احمد فیض ہوراں دی اردو شاعری وچ پایا جان والا مزاحمتی رنگ پنجابی شاعری وچ وی اپنے پورے جوش تے جذبے نال مل دا اے۔ بنیادی طور تے اوہ جٹ سن ایس لئی اوہناں نوں جٹاں تے واہی واناں دیاں مستلیاں تے معاملیاں دا چنگا پتہ سی۔ ایس حوالے نال اوہ جٹاں زمینداراں نال ہون والے استحصال اُتے قلم چک دے رہے تے اوہناں نوں اپنا آپ پچھان تے استحصالی قوتوں دے خلاف اُٹھ کھلون دا سبق دیندے رہے۔ جٹاں زمینداراں تے کھیت مزدوراں دا ایہ استحصال اج وی اُج ای جاری اے۔ ایس اتحاد دی اج وی اوئی ای لوڑ اے جی فیض احمد فیض ہوراں دے دور وچ سی۔ کاش کوئی ایہناں نوں اک لڑی وچ پروں والا تے اپنے حق کھوہ کے لین والا لیڈر لہجہ جائے۔ اوہ اپنی نظم " ایک ترانہ پنجابی کسان کے لیے" وچ کھیت مزدوراں، ہاریاں، واہی واناں، جٹاں، زمینداراں تے واہی واناں دے حق دی گل کر دے نیں تے ایس طبقے میں استحصالی قوتوں دے خلاف اُٹھ کھلون دا سدا دیندے نیں۔ ایس نظم وچ شاعر دا لہجہ بڑا تلکھا، دنگ تے لکارن والا اے۔ دکھ دکھ استحصالی ڈھانیاں، شعبیاں تے محکمیاں دا ذکر کرن توں بعد شاعر نے واہی واناں نوں اوہناں دی عظمت یاد کروان دی کوشش کیتی اے تے نابر دی دے جذبے نوں اوس پدھر تے لیان داٹل ماریا اے جتھے اوہناں دے حق محفوظ ہو سکن تے اوہ اپنے حق دی راکھی ارج کر سکن پئی کسے نوں وی اوہناں ول ویکھن یا کھوہن دا حوصلہ نہ پوے۔ کھنڈ بنان والے کارخانہ دار جدوں چاہندے نیں تے جنج چاہندے نیں واہی

واناں نوں مجبور کر لیندے نیں۔ رنگ برنگے ڈھنگاں نال لٹ دے نیں تے اپنی ایس لٹ مار
 وچ حکومتی کارندیاں نوں وی ورت دے نیں تے کسے نوں آواز چُگن دی اجازت وی نہیں
 دیندے۔ ایس نظم دا وی اک ای بند پیش اے جہدے وچ نظم دی پوری شدت سامنے آ جاندی
 اے۔ ایس بند وچ شاعر نے نابری دا سبق بڑے پیڈے ڈھنگ نال دتا اے تے واہی وان
 نوں جگ دا پالنہار کہہ کے وڈیا اے۔ اوہ لکھدے نیں:

بھولیا! تُوں جگ دا اَن داتا

تیری باندی دھرتی ماتا

تو جگ دا پالن ہار

تے مردا کیوں جائیں

اٹھ اُتاں نوں جقا

مردا کیوں جائیں (11)

فیض احمد فیض ہوراں کول عشقیہ موضوعاں اُتے لکھیا وی ملدا اے۔ ایہناں اک قطعہ
 پنجابی وچ لکھیا اے جیہدے وچ وصل تے وصول دی گل کیتی گئی اے۔ ایہدے وچ شاعر نے
 گل تے اک امرت دے جام دی کیتی اے جیہڑا اوہنے اپنے یار دے ہتھوں پیتا اے پر اک
 رات وچ ہزاراں جگ جی لین والی گل ایڈی سوکھی سمجھ وچ آن والی نہیں۔ ایہدے پرت کھولن
 دا چارا پتہ نہیں کدوں تک ہندا رہوے گا۔ لہو ایس قطعے دے دو مصرعے پیش نیں جنہاں بارے
 صفحیاں دے صفحے لکھے جاسکدے نیں:

☆ آساں جگ ہزاراں جی لیتا اے

☆ ایہناں ہتھیاں نے یار نوں پی لیتا اے (12)

فیض احمد فیض ہوراں کولوں فرمائش کر کے اک نظم لکھوائی گئی جیہدے وچ اک اُچچا
 رنگ نظر آندا اے۔ ایہدے وچ 1974ء وچ آن والے سیلاب دے متاثرہ بھین بھراواں لئی
 اپنے نیک جذبے بڑے سچے ڈھنگ نال سانجھے کیتے گئے نیں۔ ایس نظم دا عنوان ”میری ڈولی شوہ
 دریا“ اے۔ ہڑ دیاں ڈنگیاں ہویاں دی گل دھی یا بھین نوں سامنے رکھ کے کرن نال اک تے
 نویکلا پن آ گیا اے تے دو جا قاری دے دل دے تار چھیڑن دا پر بندھ وی کر دتا گیا
 اے۔ ایس ڈھنگ نال گل کرن دا اک فائدہ ایہہ وے پئی سنن والے دے دل وچ رحم دے
 جذبے پنکڑ پنیدے نیں تے گل وچ کھچ وی ودھ جاندی اے۔ ہڑاں دے مارے گھر دی اک
 گڑی جدوں سوہرے گھر جاندی اے تے اوہ اپنی ماڑی حالت جج دسدی اے اوہدے نال

ساڈے سماجی کوچ کھل کے سامنے آ جاندے نیں پئی سماج اوہناں نوں کنج کلایاں چھڈ دیندا اے۔ اوہناں تباہ حالاں دی بحالی وچ اپنا کردار ادا کیوں نہیں کر دا اے تے اوہناں نوں فیر نویں سرے توں اپنے پیراں تے کھلون وچ اپنا کردار ادا کیوں نہیں کر دا۔ ہڑ دیاں پھنڈیاں ہو یاں کڑیاں کیس کرب وچوں گزردیاں نیں تے اپنے ویاہ تے اپنی مالی حالت نوں کنج محسوس کردیاں نیں۔ سماجی کوچ بارے دس پاندیاں شاعر نے اپنا کردار ادا کیتا اے تے ایس کوچ نوں دور کرن دا نوکلا ڈھنگ ورتیا اے۔ شاعر نے دسیا اے پئی ہڑ مگروں اک کھاندے پیندے گھردیاں دھی وی ماڑے حال دا شکار ہو جاندی اے۔ اوہ اپنا حال شاعر دی زبانی انج دس دی اے:

میرے گہنے نیل ہتھ پیر دے

میری ڈولی شوہ دریا

اُج لٹھے سارے چاء

میری ڈولی شوہ دریا (13)

گل کیہ فیض احمد فیض اک عظیم شاعر نیں۔ اردو ادب دے حوالے نال تے اوہ پہلی پدھر دے شاعر بن دے نیں جدوں کہ تھوڑے کلام دے باوجود پنجابی ادب وچ وی اوہ اک مان جوگ تھاں تے کھلوتے ہوئے نیں۔ روایت توں ہٹ کے گل کرن دے حوالے نال گل ہووے یاں فرسودہ روایتاں دی نندیا، ہر حوالے نال فیض احمد فیض ہوراں دی پنجابی شاعری اُچ پدھر دی اے۔ ناہر شاعری وچ ایہناں دا ناں ہمیشہ پہلے پنے تے لکھیا جاوے گا۔ بغاوت فرسودہ سوچ نال ہوئے یا ماڑے تے لیتے طبقے دا استحصال کرن والے نظام دے خلاف ہوئے، فیض احمد فیض ناہری دی روایت دا اک وڈا ناں اے تے پنجابی ادب وچ وی ایہناں دا ناہری دا حوالہ اُچپتا رکھدا اے۔

حوالے

- * صدر شعبہ پنجابی، گورنمنٹ گریجویٹ کالج ڈسکہ، سیالکوٹ۔
- 1- محمد طفیل باجوہ، سرزمین سیالکوٹ (چونڈہ: سٹیزن ویلفیئر فورم، 2005ء)، 27۔
  - 2- ڈاکٹر سید اختر جعفری، داستان پنجابی زبان و ادب (لاہور: ادارہ ثقافت اسلامیہ، 2013ء)، 124۔
  - 3- محمد طفیل باجوہ، 28۔
  - 4- ڈاکٹر اکبر علی غازی، پنجابی ادب دی روایت سیالکوٹ ویج (لاہور: بابا فرید بک فاؤنڈیشن، 2023ء)، 147۔
  - 5- شاکر کنڈان، اروادب اور عسا کر پاکستان، جلد اول (کنڈان: ادارہ فروغ ادب کنڈان، 1417ھ)، 68۔
  - 6- فیض احمد فیض، شامِ شمر یاراں (نئی دہلی: مکتبہ جامعہ لمیٹڈ، 2012ء)، 14-16۔
  - 7- واصف لطیف، ”فیض احمد فیض کی پنجابی شاعری“، تحقیق نامہ، لاہور: شعبہ اُردو، جی سی یونیورسٹی، جولائی (2012ء): 120۔
  - 8- فیض احمد فیض، 107-108۔
  - 9- فیض احمد فیض، 109-110۔
  - 10- فیض احمد فیض، مرے دل مرے مسافر (ش ن: پاکستان کنکشنز، س ن،)، 45-46۔
  - 11- فیض احمد فیض، 43-44۔
  - 12- فیض احمد فیض، شامِ شمر یاراں، 117۔
  - 13- فیض احمد فیض، 111-113۔